

KS. DANIEL BRZEZIŃSKI

UNIwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

DANBR@UMK.PL

ORCID: 0000-0003-4680-3055

ANAMNETYCZNY WYMIAR CHRZEŚCIJAŃSKICH „ŚWIĄT IDEI”

DOI: <https://doi.org/10.12775/TiCz.2022.021>

Streszczenie. Chrześcijańskie obchody w roku liturgicznym są przede wszystkim upamiętnieniem wielkich wydarzeń zbawczych, historiozbawczymi „świętami faktu”, i właśnie jako „święta pamięci” zostały wpisane w roczny cykl obchodów liturgicznych. Jednak kalendarz liturgiczny zna również obchody, które nie powstały jako doroczna pamiętka jakiegoś konkretnego wydarzenia z historii zbawienia. W literaturze historyczno- i teologiczno-liturgicznej są one określane jako „święta idei” bądź „święta dogmatyczne”. Wynikają z dogmatycznej refleksji nad Objawieniem, a niekiedy także z objawień prywatnych i nurtu pobożnościowego danej epoki.

W opracowaniu podjęto refleksję nad anamnetycznym wymiarem owych obchodów: czy „święta idei” są – a jeśli tak, to w jakim sensie – anamnezą Misterium Chrystusa? Tak postawione pytanie w świetle współczesnej teologii roku liturgicznego wydaje się poniekąd retoryczne, tym niemniej sam problem – wobec wielu nieporozumień, niejasności i wątpliwości – domaga się wyjaśnienia i doprecyzowania.

Słowa kluczowe: liturgiczna anamneza, święta idei, święta dogmatyczne.

Abstract. The Anamnetic Dimension of Christian “Idea Feasts”. The Christian celebrations that make up the liturgical year primarily commemorate great salvific events, or facts in the history of salvation, and it is as “commemorative feasts” that they have been incorporated into the annual cycle of liturgical observances. However, the liturgical calendar also includes celebrations which did not originate as annual commemorations of

specific events in salvation history. Referred to as “idea feasts” or “dogmatic feasts” in the literature on liturgical history and liturgical theology, they stem from a dogmatic reflection on Revelation and, in some cases, also from private revelations and the devotional trends of a given period.

This paper reflects on the anamnestic dimension of these celebrations, asking whether – and if so, in what sense – “idea feasts” are an anamnesis of the Mystery of Christ. In light of the contemporary theology of the liturgical year, this question seems somewhat rhetorical. Nevertheless, on account of the many misunderstandings, ambiguities and uncertainties, the problem itself demands further exploration and clarification.

Keywords: liturgical anamnesis, idea feasts, dogmatic feasts.

WPROWADZENIE

Chrześcijańskie obchody w roku liturgicznym są przede wszystkim upamiętnieniem wielkich wydarzeń zbawczych, historiozbawczymi „świętami faktu”, i właśnie jako „święta pamięci” zostały wpisane w roczny cykl obchodów liturgicznych.

Jednak kalendarz liturgiczny zna również obchody, które nie powstały jako doroczna pamiątka jakiegoś konkretnego wydarzenia z historii zbawienia. W literaturze historyczno- i teologiczno-liturgicznej są one określane jako „święta idei” bądź „święta dogmatyczne”¹. Obchody te są stosunkowo późne, gdyż zaczęły powstawać dopiero w średniowieczu. Ich rozwój datuje się począwszy od XII wieku.

„Święta idei” wynikające głównie z dogmatycznej refleksji nad Objawieniem, a niekiedy także z objawień prywatnych i nurtu pobożnościowego danej epoki, w sensie teologicznym są obchodami niejako „wtórnymi” w stosunku do zasadniczych uroczystości i świąt wczesnochrześcijańskich odnoszących się wprost do faktów z historii zbawienia i stanowiących filary roku liturgicznego. Treścią tych obchodów jest jakaś prawda wiary lub szczególna wizja teologiczna Misterium Chrystusa².

---

¹ Termin „święto” używany w tym kontekście jest synonimem terminu „obchód liturgiczny”, a nie – zgodnie z aktualną klasyfikacją obchodów w roku liturgicznym – święta rozumianego jako ranga obchodu (obok „uroczystości” i „wspomnienia” obowiązkowego bądź dowolnego).

² Por. Bogusław Nadolski, *Leksykon liturgii* (Poznań: Pallottinum, 2006), 1548–1549; Michael Kunzler, *Liturgia Kościoła*, tłum. Lucjan Balter (Poznań: Pallottinum,

Skoro „świąta idei” nie są wprost liturgiczną pamiątką konkretnego faktu zbawczego, niektórzy autorzy – jak choćby M. Kunzler († 2014) – przeciwstawiając „świąta historiozbawcze” „świątom idei”, twierdzą, że tym ostatnim „brakuje elementu anamnetycznego” rozumianego jako bezpośrednie upamiętnienie przeszłości³. Trudno się z tym spostrzeżeniem nie zgodzić, jednak anamneza liturgiczna to rzeczywistość o wiele bogatsza aniżeli proste odniesienie do zdarzeń z historii zbawienia⁴.

A zatem, czy „świąta idei” są – a jeśli tak, to w jakim sensie – anamnezą Misterium Chrystusa? Tak postawione pytanie w świetle współczesnej teologii roku liturgicznego wydaje się poniekąd retoryczne, tym niemniej sam problem – wobec wielu nieporozumień, niejasności i wątpliwości zgłaszanych nawet w poważnej literaturze przedmiotu – domaga się wyjaśnienia i doprecyzowania.

Problemu anamnezy „świąt idei” nie można rozpatrywać w odezwaniu od historycznego i eklezjalnego kontekstu ich powstania. Stąd naszą refleksję rozpoczynamy od przypomnienia genezy tych świąt. Skupimy się przede wszystkim na obchodach w randze uroczystości.

1. Z HISTORII „ŚWIĄT IDEI”

Do „świąt idei” zwykło się tradycyjnie zaliczać uroczystości: Najświętszej Trójcy, Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa, Najświętszego Serca Pana Jezusa oraz Jezusa Chrystusa Króla Wszechświata. W naszych czasach trzeba by dołączyć do nich również Niedzielę Miłosierdzia Bożego, która przypada w II Niedzielę Wielkanocną. „Świątem idei” niewątpliwie jest też święto Świętej Rodziny: Jezusa, Maryi i Józefa, oraz nowe święto Jezusa Chrystusa Najwyższego i Wiecznego Kapłana, a także świę-

---

1999), 606–608; Matias Augé, *Rok liturgiczny. To sam Chrystus, który trwa w swoim Kościele*, tłumaczył Krzysztof Stopa (Kraków: Wydawnictwo Homo Dei, 2013), 235–253. Obchody, których geneza łączy się z objawieniami prywatnymi i z pobożnością ludową często nazywa się też świętami dewocyjnymi bądź pobożnościowymi.

³ Zob. Kunzler, *Liturgia*, 608.

⁴ Szeroko na temat rozumienia anamnezy w liturgii zob. Daniel Brzeziński, *„Chrystus wczoraj i dziś, i na wieki”*. *Anamnetyczny wymiar roku liturgicznego* (Toruń: Toruńskie Wydawnictwo Diecezjalne; Pelplin: Wydawnictwo „Bernardinum”, 2015), 113–235.

to Najświętszej Maryi Panny, Matki Kościoła, czy wspomnienie Niepokalanego Serca Najświętszej Maryi Panny. Z nieistniejących już obchodów należy wspomnieć uroczystość Najdroższej Krwi Pana Jezusa, będącą „przedłużeniem” celebracji Wielkiego Piątku, ustanowioną w roku 1849 przez bł. Piusa IX († 1878), a w wyniku reformy roku liturgicznego i kalendarza II Soboru Watykańskiego połączoną z uroczystością Najświętszego Ciała Chrystusa. „W jakiś sposób – przyznaje M. Augé – wszystkie te święta [...] ukazują pewne aspekty Misterium Chrystusa, wspomniane już w ciągu roku liturgicznego”⁵.

Uroczystość Najświętszej Trójcy została ustanowiona jako święto dogmatu o Bogu w Trójcy Świętej Jedynym. W klimacie obrony Kościoła przed arianizmem, w Hiszpanii i w Galii, w wieku VI i VII, zaczęto szczególnie podkreślać w przepowiadaniu i w pobożności wiarę w Boga Trójjedynego. W Sakramentarzu Gelazjańskim Starszym z około 750 roku spotykamy prefację o Najświętszej Trójcy. Prywatne nabożeństwo do Trójcy Świętej, rozumiane jako owoc refleksji środowisk teologicznych ówczesnej Europy, sięga IX wieku. Msza ku czci Najświętszej Trójcy przewidziana jako celebracja na niedzielę znalazła się wśród Mszy wotywnych na każdy dzień tygodnia przypisywanych Alkuinowi († 804). W czasach karolińskich jej formularz cieszył się wielkim powodzeniem i bardzo rozpowszechnił. Na początku XI stulecia Msza o Najświętszej Trójcy w niektórych klasztorach nabrała charakteru autonomicznego święta obchodzonego w niedzielę po uroczystości Zesłania Ducha Świętego. W takiej formie spotykamy ją na przykład w Cluny w roku 1030. Znał to święto Rupert z Deutz († 1129)⁶.

Początkowo Rzym nie był zbyt przychylny nowemu świętu, obchodzonemu głównie na terenach dzisiejszej Francji i Niemiec, gdyż – jak podkreślał papież Aleksander III († 1181) – Kościół czci Najświętszą Trójcę każdego dnia. Ostatecznie zatwierdził je papież Jan XXII († 1334) w roku 1334, wyznaczając odnośny obchód na koniec ówczesnej oktawy Pięćdziesiątnicy. Choć święto zostało wprowadzone dla całego Kościoła łacińskiego już w XIV wieku, powszechnie i definitywnie zostało przyjęte

⁵ Augé, *Rok liturgiczny*, 235.

⁶ Por. ibidem, 236–237; Adolf Adam, *Corso di liturgia*, trad. Ruggero Dalla Mutta (Brescia: Editrice Queriniana, 1988), 325–326.

dopiero w wieku XVI, kiedy wpisano je do Mszału Rzymskiego św. Piusa V z 1570 roku. W kościołach wschodnich święto nigdy nie było znane⁷.

Drugie z wymienionych świąt idei, czyli uroczystość Najświętszego Ciała i Krwi Pańskiej, popularnie zwane Bożym Ciałem, obchodzi się w czwartek po uroczystości Najświętszej Trójcy. Niezwykle ciekawa historia jednego z najpopularniejszych obchodów w kalendarzu liturgicznym rozpoczyna się w XIII wieku. Święto – z jednej strony – jest odpowiedzią na kontrowersje i herezje dotyczące realnej obecności Chrystusa w Eucharystii, z drugiej – ukoronowaniem silnego ruchu pobożnościowego wobec Najświętszego Sakramentu Ołtarza. Nie można w nim nie dostrzeżać również wyraźnego odniesienia do Wielkiego Czwartku.

Jak wiadomo, pośrednią „autorką” i inicjatorką ustanowienia święta była św. Julianna z Cornillon († 1258), przeorysza zakonu augustianek w Mont Cornillon w pobliżu Liège, która w roku 1245 została zaszczycona objawieniami. Zgodnie z nimi Chrystus polecił ustanowienie osobnego święta, niezależnego od Wielkiego Czwartku, ku czci Najświętszej Eucharystii. Pan Jezus wyznaczył nawet dzień uroczystości Bożego Ciała: czwartek po niedzieli Świętej Trójcy. Biskup Liège Robert, po naradzie ze swoją kapitułą i po zbadaniu objawień, postanowił wypełnić życzenie Chrystusa. W roku 1246 w Liège odbyła się pierwsza procesja eucharystyczna. Jednak po śmierci Roberta w tym samym roku decyzję biskupa uznano za przedwczesną, a wprowadzenie święta pod taką nazwą za niewłaściwe. Po interwencji archidiacona katedry w Liège Jakuba Pantaléon, późniejszego papieża Urbana IV († 1264), kwestię zbadano ponownie i święto zatwierdzono. W roku 1251 archidiacon Jakub znów poprowadził ulicami Liège procesję eucharystyczną. Gdy wkrótce został papieżem, w roku 1264 bullą *Transiturus de hoc mundo* ustanowił nowe święto⁸.

Bezpośrednim impulsem papieskiej decyzji miał być znany cud eucharystyczny w Bolsenie w 1263 roku. Zawiadomiony o cudownym zdarzeniu Urban IV, przebywający w pobliskim Orvieto, zabrał do miejscowej katedry zakrwawiony korporeał. Miał też zwrócić się do św. Tomasza

⁷ Zob. M. Augé, *Rok liturgiczny*, 237; Augusto Bergamini, *Chrystus świętem Kościoła. Rok liturgiczny. Historia, celebacja, teologia, duchowość, duszpasterstwo*, tłum. Katarzyna Kubis (Kraków: Wydawnictwo oo. Franciszkanów „Bratni Zew”, 2004), 309–310.

⁸ Zob. Augé, *Rok liturgiczny*, 239–240; Nadolski, *Leksykon*, 195–196.

z Akwinu († 1253), aby opracował teksty liturgiczne Mszy świętej i liturgii godzin nowego obchodu. W świetle badań historycznych przeprowadzonych przez P.M. Gy († 2004) autorstwo to wydaje się prawdopodobne⁹. Święto, które po śmierci Urbana zaczęło zanikać, odnowił papież Klemens V († 1314). Jan XXII zatwierdził je dla całego Kościoła. Pierwsza procesja w święto Bożego Ciała jest poświadczona w Kolonii między rokiem 1274 a rokiem 1279¹⁰.

Wola Chrystusa objawiona w prywatnych wizjach stanęła również u początków uroczystości Najświętszego Serca Pana Jezusa oraz Niedzieli Miłosierdzia Bożego.

Uroczystość Najświętszego Serca Pana Jezusa przypada w piątek po dawnej oktawie uroczystości Bożego Ciała. Nabożeństwo do przebitego na krzyżu Serca Jezusowego rozwinęło się w wieku XII i XIII. Pod koniec XIII stulecia ukształtowało się ono jako akt kultu niezależny od nabożeństw pasyjnych, z ikonografią samego Serca Pana Jezusa oddzielonego od Osoby Ukrzyżowanego lub widocznego na Jego otwartej piersi. Jako pierwszy obchodził w swojej wspólnotcie święto ku czci Serca Pana Jezusa oratorianin Jan Eudes († 1680). Impulsem dla późniejszego dynamicznego rozwoju święta niewątpliwie były objawienia z lat 1673–1675 św. Małgorzaty Marii Alacoque († 1690), która w ostatniej wizji, tzw. Wielkim Objawieniu, od samego Pana Jezusa otrzymała nakaz rozpowszechniania publicznego kultu Jezusowego Serca oraz wprowadzenia osobnego święta ku czci Serca Chrystusa. Nowe nabożeństwo napotykało jednak przez długi czas ogromny opór, zwłaszcza natury teologicznej. Jak w przypadku innych tego typu objawień prywatnych, był on podyktowany przede wszystkim ostrożnością w uznaniu prawdziwości wizji i we wprowadzaniu innowacyjnych elementów wiary¹¹.

Pierwsze oficjalne uznanie ze strony Rzymu kult Serca Jezusowego uzyskał w 1765 roku, kiedy to Klemens XIII († 1769) zezwolił na obcho-

⁹ Zob. ibidem, 196.

¹⁰ Zob. ibidem, 197–199; Adam, *Corso di liturgia*, 327–328; Wincenty Zaleski, *Rok kościelny. Święta Pańskie, Matki Bożej, Apostołów, Świętych i Błogosławionych Polskich oraz dni okolicznościowe*. T. 2 (Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie, 1993), 54–55.

¹¹ Zob. Bartłomiej Matczak, „Znaczenie objawień i pobożnych ćwiczeń ludu chrześcijańskiego w rozwoju kultu Serca Jezusa,” w *Serce Jezusa w misterium Kościoła. 250 lat kultu Serca Pana Jezusa w Polsce*, red. Waldemar Pałęcki, Zbigniew Głowacki (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2016), 104–109; Augé, *Rok liturgiczny*, 243.

dzenie święta Królestwu Polski, Królestwu Hiszpanii i rzymskiemu arcybactwu Najświętszego Serca. Bł. Pius IX w 1856 roku wprowadził je do kalendarza Kościoła zachodniego, ustalając datę obchodu na trzeci piątek po uroczystości Zesłania Ducha Świętego. Leon XIII († 1903) w roku 1889 podniósł święto do rangi rytu pierwszej klasy, a w roku 1899 zarządził poświęcenie rodzaju ludzkiego Najświętszemu Sercu Pana Jezusa. Pius XI († 1939) w 1928 roku wyniósł święto do stopnia zdwojonego pierwszej klasy z oktawą, zaś w roku 1929 nadał nową treść tekstom liturgicznym obchodu. W stosunkowo krótkiej historii obchodu pojawiło się wiele formularzy Mszy świętej i liturgii godzin, począwszy od Klemensa XIII aż do św. Pawła VI († 1978). Taka bogata euchologia (ze wszystkimi wariantami, uzupełnieniami i korektami) świadczy, jak żywe były doktrynalne debaty – w tym reakcja na jansenizm – towarzyszące treści i teologicznej wizji obchodu¹².

Z kolei święto Miłosierdzia Bożego, doskonale znane i powszechnie obchodzone w całym Kościele, którego datę również wskazał sam Jezus, ściśle wiąże się z objawieniami św. Faustyny Kowalskiej († 1938), spisywanymi przez nią w *Dzienniczku* w latach 1934–1938. Po raz pierwszy Pan Jezus przekazał św. Faustynie orędzie Bożego Miłosierdzia w Płocku 22 lutego 1931 roku. W Płocku również Chrystus objawił swą wolę wymalowania obrazu i powstania święta. „Pragnę – zanotowała słowa Zbawiciela siostra Faustyna – aby było Miłosierdzia święto. Chcę, aby ten obraz, który wymalujesz pędzlem, był uroczyście poświęcony w pierwszą niedzielę po Wielkanocy; ta niedziela ma być świętem Miłosierdzia”¹³.

W 1946 roku Konferencja Episkopatu Polski wystosowała do Watykanu petycję o wprowadzenie święta Miłosierdzia Bożego w pierwszą niedzielę po Wielkanocy, jednak decyzja Świętego Oficjum z 1953 roku była negatywna. Ostatecznie, w roku 1959 Rzym wydał dekret, w którym wykluczono możliwość ustanowienia święta, choć odwoływano się do roztropności biskupów w kwestii ewentualnego kultu. Zakaz roz-

---

¹² Por. Augé, *Rok liturgiczny*, 244; Jarosław A. Superson, „Uroczystość Najświętszego Serca Pana Jezusa,” *Liturgia Sacra* 14, no. 1 (2008): 53–67; Piotr Kulbacki, „Kult Najświętszego Serca Jezusa w pobożności ludowej i liturgii,” w *Serce Jezusa w misterium Kościoła. 250 lat kultu Serca Pana Jezusa w Polsce*, red. Waldemar Pałęcki, Zbigniew Głowacki (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2016), 137–147.

¹³ Faustyna Kowalska, *Dzienniczek. Miłosierdzie Boże w duszy mojej* (Warszawa: Wydawnictwo Księży Marianów, 1995), s. 36 n. 49.

powszechniania nabożeństwa do Miłosierdzia Bożego wynikał przede wszystkim z błędnego tłumaczenia *Dzienniczka*, jak również z podzielo-nych opinii na ten temat w ankiecie przeprowadzonej w polskich diecezjach w 1957 roku. Po dziewiętnastu latach, w roku 1978 zakaz uchylono w wyniku działań ówczesnego metropolity krakowskiego kardynała Karola Wojtyły, który wkrótce miał zostać następcą św. Piotra. Od tej pory kult Bożego Miłosierdzia i Jezusa Miłosiernego zaczął się rozwijać niezwykle dynamicznie.

W roku 2000 św. Jan Paweł II ustanowił święto Bożego Miłosierdzia dla całego Kościoła. Wcześniej, w 1985 roku wpisano je do kalendarza liturgicznego Archidiecezji Krakowskiej, na prośbę zaś Episkopatu Polski papież Polak w 1995 roku wprowadził to święto dla wszystkich diecezji w Polsce.

W ostatnią niedzielę roku liturgicznego przypada uroczystość Jezusa Chrystusa Króla Wszechświata¹⁴. Została ona ustanowiona przez Piusa XI († 1939) encykliką *Quas primas* na zakończenie Roku Jubileuszowego 1925. Przypadała wówczas 1600. rocznica Soboru Nicejskiego, którego nauczanie o równości Boskiej natury Chrystusa z naturą Ojca legło u podstaw uznania Jego Królewskości. W 1925 roku obchód wyznaczono na ostatnią niedzielę października. W wyniku odnowy liturgicznej roku kościelnego po II Soborze Watykańskim uroczystość przeniesiono na ostatnią niedzielę roku liturgicznego, uzupełniając też jej nazwę: nasz Pan Jezus Chrystus jest Królem Wszechświata. W ten sposób poszerzono perspektywę panowania Chrystusa w kierunku bardziej duchowym i eschatycznym, uwalniając obchód od ewentualnych konotacji społeczno-politycznych¹⁵. Trzeba bowiem pamiętać, że istotnym powodem powstania uroczystości Chrystusa Króla był silny, dziewiętnastowieczny ruch teologiczneliturgiczny wokół idei Królestwa społecznego Chrystusa jako Króla ludzkości i narodów. Nie bez znaczenia dla powstania święta były także tragiczne skutki I wojny światowej oraz rozwijające się w Europie dwa totalitaryzmy: komunizm i faszyzm. Zasadność nowego święta potwierdzili między innymi wybitni przedstawiciele ruchu liturgicznego: L. Beaudium († 1960) oraz G. Lefebvre († 1966), według których nowy

---

¹⁴ Zob. Jarosław A. Superson, *Historia uroczystości Jezusa Chrystusa Króla Wszechświata* (Kraków: Wydawnictwo WAM, 2005).

¹⁵ Por. Augé, *Rok liturgiczny*, 246–247.

obchód miał być „uprzywilejowanym kanałem dla wiary chrześcijan, dla praw Chrystusa i Kościoła, dla nowoczesnej polityki w nowym, modernistycznym społeczeństwie”¹⁶.

2. PRÓBA TEOLOGICZNO-LITURGICZNEJ OCENY „ŚWIĄT IDEI”

Pogląd o prymacie historiozbowczego „pochodzenia” chrześcijańskich obchodów głosili, między innymi, B. Botte († 1980)¹⁷ oraz J. A. Jungmann († 1975)¹⁸, przeciwstawiając się poglądom A. Baumstarka († 1948), który na pierwszy plan wysuwał powstawanie świąt jako „nośników” wielkich idei religijnych¹⁹.

„J. Jungmann – podkreśla cytowany M. Kunzler – rozprawia się z tezą A. Baumstarka, jakoby wszystkie święta chrześcijaństwa nie były upamiętniającym świętowaniem wydarzeń zbawczych, ale miały tylko na celu uwypuklenie wielkich idei religijnych”²⁰. Również B. Botte, „wypowiadając się przeciwko tej tezie” – jak przypomina M. Kunzler – stwierdził: „Wielkanoc, Epifania, Boże Narodzenie nie są bynajmniej *fêtes d'idées*. Nie chodzi tu bowiem o odwieczne prawdy, ale o fakty z historii zbawienia”²¹.

Zasługą Jungmanna jest również wykazanie niesprzeczności obydwu ujęć wskazujących genezę chrześcijańskich obchodów. Dane święto odnosi się nie tylko do Misterium Paschalnego Chrystusa jako do wydarzenia zbawczego, lecz również do samego zbawienia jako takiego, które to wydarzenie przyniosło i przekazało. Zbawienie zaś jest – w sensie jak najbardziej pozytywnym – „pojęciem abstrakcyjnym” i „ideą zbawczą”. „Tym samym – konkluduje M. Kunzler, przytaczając wypowiedź Jungmanna – się przeto wyraża, że przy tych dawnych świętach główne zainte-

¹⁶ Superson, *Historia uroczystości*, 42.

¹⁷ Zob. Bernard. Botte, „Le cycle liturgique et l'économie du salut,” *La Maison Dieu* 30 (1952): 69–70.

¹⁸ Zob. Joseph Andreas. Jungmann, „Das kirchliche Fest nach Idee und Grenze,” w *Verkündigung und Glaube*, hrsg. von Theodor Filthaut und Joseph Andreas Jungmann (Freiburg im Breisgau: Verlag Herder, 1958), 164–184.

¹⁹ Zob. Anton Baumstark, *Liturgie comparée* (Chevetogne; Paris: Chevetogne; Paris: Éditions de Chevetogne, 1953), 173.

²⁰ Kunzler, *Liturgia*, 607.

²¹ Ibidem.

resowanie kieruje się nie w stronę uobecnienia historycznych faktów jednostkowych, lecz w kierunku ich zbawczego znaczenia, trwającego wciąż w dziejach tajemnicy Chrystusa²².

Poza tym, „im bardziej [...] dane wydarzenie Chrystusa zostaje rozwinięte w różnych świętach, tym bardziej znika z pola widzenia samo wydarzenie leżące u podstaw tego święta, a tym samym także dane święto jako takie²³”.

Jako najbardziej klasyczny przykład „święta idei” wciąż wskazywana jest uroczystość Najświętszej Trójcy, będąca późnym owocem antyariańskiej walki o wiarę. Euchologia Mszału Rzymskiego św. Pawła VI wyraża tradycyjne znaczenie uroczystości jako uwielbienie, adorację i wyznanie wiary w Najświętszą Trójcę. Jungmann twierdził, iż „stajemy tutaj przed jedną z odwiecznych prawd, które są niezależne od wydarzeń zbawczych²⁴”. Rzecz jasna, nie ulega to wątpliwości. Jednakże nie można nie dostrzec, iż także i w tym przypadku „pra-fundamentem” obchodu jest historyczna interwencja Boga (istniejącego w Trzech Boskich Osobach) w ludzkiej czasoprzestrzeni: konkretny (choć nie jednostkowy), wciąż się powtarzający fakt w odwiecznym planie Boga i Jego ekonomii odkupienia²⁵.

Pytając o anamnetyczny wymiar uroczystości Najświętszej Trójcy w podstawowym rozumieniu anamnezy liturgicznej, doświadczamy pewnej trudności, gdyż nie nasuwa się nam bezpośrednio odniesienie do konkretnego wydarzenia z historii zbawienia.

Podręczniki liturgiki – jak zauważył B. Nadolski († 2018) – wskazują zazwyczaj, że uroczystość Trójcy Przenajświętszej jest typowym świętem idei, świętem dogmatu, a więc świętowaniem refleksji teologicznej, a nie faktu historiozbawczego. [Jednak] stanowisko to w świetle współczesnych badań historii liturgii należy zrewidować. Uroczystość Trójcy Przenajświętszej jest wyznaniem [...] działania Osób Boskich w historii zbawienia. Anamneza święta jest typowo historiozbawcza²⁶.

²² Ibidem.

²³ Ibidem.

²⁴ Por. Jungmann, „Das kirchliche Fest nach Idee und Grenze,” 173.

²⁵ Zob. Kunzler, *Liturgia*, 608.

²⁶ Nadolski, *Leksykon*, 1638.

Stąd zapewne, w stosunku do formularza z 1570 roku, anamnetyczna część aktualnej kolekty mszalnej, zawierająca *mirabilia Dei*, została wzbogacona znaczącym odniesieniem do historiozbawczego wymiaru Misterium Najświętszej Trójcy: „Boże Ojczy, Ty zesłałeś na świat Twojego Syna, Słowo Prawdy, i Ducha Uświęciciela, aby objawić ludziom tajemnicę Bożego życia [...]”²⁷.

Podobnie rzecz się ma również z obchodami „nieco ściślej związanymi z wydarzeniami zbawczymi” (określenie zaczerpnięte od M. Kunzlera), jak: uroczystość Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa, uroczystość Najświętszego Serca Pana Jezusa czy uroczystość Chrystusa Króla Wszechświata. Prawie powszechnie wciąż przyjmuje się, że „ich treścią nie jest już samo wydarzenie zbawcze (ustanowienie Eucharystii, wydanie się na krzyżu, uznanie się Chrystusa za króla przed Piłatem), lecz zbawienie potraktowane w formie idei”²⁸.

W przypadku uroczystości Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa motyw apologetyczny, który przynajmniej częściowo wpłynął na powstanie obchodu liturgicznego, połączono z pragnieniem Chrystusa zawartym w objawieniach. Te ostatnie należy uważać za decydujące w genezie święta. Główną uwagę skierowano na realną obecność Chrystusa w Eucharystii, która – według niektórych uczonych – była „rozważana w sposób zbyt niezależny od całości Misterium Eucharystycznego”²⁹.

Charakterystyczny dla nauki patrystycznej symbolizm, sytuujący czynność eucharystyczną w relacji wspomnienia lub anamnezy wydarzenia historiozbawczego, ustępuje miejsca nowemu nurtowi realizmu urzeczowiającemu, typowego dla myśli germańskiej, która koncentruje się na konkretnej i widzialnej rzeczywistości, na tym, co postrzegalne i dostępne dla naszych zmysłów. Dąży się do kontemplowania wydarzenia sakramentalnego samego w sobie, zapominając czasami o umieszczeniu go w wyrażnym związku z wydarzeniem z historii zbawienia, którego jest skutecznym znakiem zbawczym³⁰.

²⁷ *Mszal Rzymski dla diecezji polskich* (Poznań: Pallottinum, 1986), 276.

²⁸ Kunzler, *Liturgia*, 608.

²⁹ Augé, *Rok liturgiczny*, 240.

³⁰ Ibidem.

Gdy chodzi o eucharologię obchodu, w aktualnym Mszałe Rzymskim niezmienione pozostały trzy modlitwy z Mszału Piusa V.

Mają one doskonałą jedność – ocenia M. Augé – i nawet gdyby nie były dziełem samego św. Tomasza z Akwinu [...], to z pewnością odzwierciedlają jego naukę: Eucharystia jako pamiątka męki Chrystusa, sakrament jedności wiernych z Chrystusem i między sobą, prefiguracja udziału w życiu Bożym na uczcie wiecznej³¹.

Podobnie dwie prefacje obchodu, zarówno ta historyczna z Wielkiego Czwartku, zaczerpnięta ze starożytnego źródła ambrojańskiego, jak i nowa kompozycja, bardzo trafnie ujmują różne aspekty Misterium Eucharystycznego, w tym jako pamiątkę Ofiary Chrystusa i Ostatniej Wieczerzy. W tym sensie eucharologia uroczystości – mimo pobożnościowej i apologetycznej proveniencji – wyraźnie nawiązuje do konkretnych wydarzeń zbawczych, zbliżając się do anamnetycznej relacji liturgicznego obchodu z historycznym wydarzeniem.

Wielość formularzy mszalnych na uroczystość Najświętszego Serca Pana Jezusa, tych historycznych i tych współczesnych, świadczy – jak wspomnieliśmy – o ewolucji, dynamice zmian i żywotności refleksji teologicznej odnoszącej się do treści obchodu. Z analizy eucharologii jasno wynika, że w świadomości Kościoła, obok silnego nurtu pobożnościowego (eksponującego przede wszystkim konieczność zadośćuczynienia i ekspiacji za grzechy), zawsze była też obecna anamnetyczna wizja obchodu (w sensie odniesienia do zbawczego wydarzenia historycznego, jakim była męka Chrystusa i Jego śmierć na krzyżu), choć czasem niezbyt jasno uświadamiana czy artykułowana³². Zresztą nie mogło być inaczej, zważywszy na ów podstawowy fakt historiozbawczy wyrażony w embolimie aktualnej prefacji mszalnej o Najświętszym Sercu Pana Jezusa, iż Chrystus „wywyższony na krzyżu, w swojej nieskończonej miłości, ofiarował za nas

³¹ Ibidem. 241.

³² Taką szczegółową i wnikliwą analizę przeprowadził Włodzimierz Mocydlarz, „Od *Miserebitur* do *Cogitationes*. Aspekty liturgiczne oraz teologiczno-pastoralne idee Mszy o Najświętszym Sercu Jezusa,” w *Serce Jezusa w misterium Kościoła. 250 lat kultu Serca Pana Jezusa w Polsce*, red. Waldemar Pałęcki, Zbigniew Głowacki (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2016), 33–61.

samego siebie. Z Jego przebitego boku wypłynęła krew i woda, i tam wzięły początek sakramenty Kościoła”³³.

Tak rozumiana treść obchodu została jasno sformułowana w watykańskim „Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii”:

W świetle Pisma Świętego wyrażenie *Serce Jezusa* oznacza Misterium Chrystusa w ogóle, całe Jego istnienie, Jego Osobę rozumianą najgłębiej i istotowo: Syn Boży, Mądrość przedwieczna, nieskończona Miłość, Źródło zbawienia i uświęcenia całej ludzkości. *Serce Jezusa* to Chrystus, Słowo wcielone i zbawiające, w Duchu Świętym istotowo związane z nieskończoną miłością Bosko-ludzką do Ojca i do ludzi jako swoich braci³⁴.

Z treścią uroczystości Serca Jezusowego połączono – począwszy już od pierwszej fazy kształtowania się obchodu – teologiczną treść uroczystości Naszego Pana Jezusa Chrystusa Króla. Głęboki związek pomiędzy doktryną o królewskości Chrystusa i kultem Najświętszego Serca Pana Jezusa ukazał w encyklice *Annum Sacrum* z roku 1899 papież Leon XIII († 1903)³⁵.

W poświęceniu Bożemu Sercu podkreślane jest dobrowolne uznanie władzy Chrystusa nad człowiekiem i przyłgnięcie do jego woli. Ostatecznym anamnetycznym odniesieniem obydwu obchodów jest historyczny fakt ukrzyżowania Pana i dialog Zbawiciela z Piłatem, który pytał Chrystusa o Jego królewską godność i władzę.

ZAKOŃCZENIE

Geneza „świąt idei” wskazuje, że przynajmniej w początkach ich powstawania i kształtowania kierowano uwagę przede wszystkim nie tyle

³³ *Mszal Rzymski dla diecezji polskich*, 65*.

³⁴ Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii. Zasady i wskazania*, tłum. Józef Sroka (Poznań: Pallottinum, 2003), 120 n. 166; Augé, *Rok liturgiczny*, 243–245; T. Bać, „Paschalny charakter kultu Najświętszego Serca Pana Jezusa,” w *Serce Jezusa w misterium Kościoła. 250 lat kultu Serca Pana Jezusa w Polsce*, red. Waldemar Pałęcki, Zbigniew Głowacki (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2016), 89–101.

³⁵ Zob. Superson, *Historia uroczystości*, 23–26.

na konkretne wydarzenie zbawcze dokonane przez Boga w historii, ile raczej zatrzymywano się na jakiejś idei lub aspekcie Misterium zbawienia bądź dogmatu chrześcijańskiego, a niekiedy na przymocie Boga. Nie oznacza to bynajmniej, że w starożytności, kiedy wpisywano do kalendarza obchody *stricte* stanowiące upamiętnienie wydarzeń z historycznego Misterium Chrystusa, były one pozbawione teologicznej, w tym przede wszystkim apologetycznej refleksji nad dogmatami chrystologicznymi, trynitarnymi czy mariologicznymi. Jednak przedmiot celebracji był wyraźnie anamnetyczny.

Misterium Paschalne Chrystusa – pomimo przyjętych pewnych „stereotypów” klasyfikacyjnych – zawsze stanowi ostateczną treść anamnezy także w obchodach, które zwykło się uważać za „święta idei”, a same „święta idei” należy w dużej mierze postrzegać jako owoc długiego procesu dezintegracji Misterium Paschalnego i nieuniknionej fragmentaryzacji obchodów *circuli anni*. Finalnym punktem odniesienia wszystkich obchodów chrześcijańskich jest Misterium Paschalne Chrystusa (w całej swojej złożoności i różnorodności aspektów), co potwierdziła Konstytucja o Liturgii II Soboru Watykańskiego³⁶.

Wszystkie obchody roku liturgicznego są zależne od siebie, gdy chodzi o ich anamnetyczny wymiar zbawczy. Każdy z nich wyraża jakiś aspekt jedynego Misterium. W ten sposób święta liturgiczne nie rozdzielają jedności Tajemnicy Paschalnej, a żadnego z celebrowanych misteriów nie można zrozumieć bez odniesienia się do całego Misterium Paschalnego Syna Bożego³⁷.

Liturgiczna anamneza jest istotą każdego kościelnego obchodu³⁸. M. Maggiani wprost nazywa święto „anamnezą zbawienia”³⁹. Wszystkie

---

³⁶ Por. „Konstytucja o Liturgii Świętej *Sacrosanctum Concilium*”, w *Sobór Watykański II, Konstytucje. Deklaracje. Dekrety*. Tekst polski, nowe tłumaczenie (Poznań: Pallottinum, 2002), 70–73, n. 102–111.

³⁷ Por. Waław Świerzawski, *Mysterium Christi. Chrystus obecny w liturgii i życie chrześcijańskie* (Kraków: WAM, Wydawnictwo Apostolstwa Modlitwy, 1975), 407–409; Silvano Maggiani, „Festa/feste,” w *Nuovo Dizionario di Liturgia*, a cura di Domenico Sartore e Achille Maria Triacca (Cinisello Balsamo: Edizioni Paoline, 1990), 572–574; Stefano Rosso, *Il segno del tempo nella liturgia. Anno liturgico e liturgia delle ore* (Leumann: Elledici, 2004), 92–95; Lucio Soravito, „Il senso cristiano della festa,” *Credere oggi* 56, no. 2 (1990): 73–86.

³⁸ Por. Kunzler, *Liturgia*, 606.

³⁹ Zob. Maggiani, „Festa/feste,” 570–571.

święta chrześcijańskie znalazły swoje wypełnienie w Chrystusie, posiadając wymiar chrystocentryczny. Jednocześnie – jako anamneza zbawienia – każde święto chrześcijańskie ma charakter teocentryczny i pneumatocentryczny⁴⁰.

Cały rok liturgiczny i każdy jego obchód, niezależnie od rangi czy też kwalifikacji jako „święto faktu” bądź „święto idei”, ma charakter anamnetyczny wynikający z anamnetycznego wymiaru samej liturgii, w tym z anamnetycznego wymiaru czasu zbawczego i liturgicznego *ka-iros*, którego nie można rozpatrywać w oderwaniu od sprawowania liturgii. Zresztą poza liturgią trudno nawet mówić o anamnetycznym charakterze czasu, chyba że *per analogiam*. Misterium uobecnia się *hic et nunc* poprzez sprawowanie Eucharystii i liturgii godzin danego dnia. Wszystkie chrześcijańskie obchody liturgiczne są anamnezą Misterium Paschalnego Chrystusa: pamiątką zbawczych wydarzeń historycznych, uobecnieniem ich w teraźniejszości oraz zapoczątkowaniem „tu” i „teraz” rzeczywistości eschatycznej⁴¹.

BIBLIOGRAFIA

- Adam, Adolf. *Corso di liturgia*. Traduzione Ruggero Dalla Mutta. Brescia: Editrice Queriniana, 1988.
- Augé, Matias. *Rok liturgiczny. To sam Chrystus, który trwa w swoim Kościele*. Tłumaczył Krzysztof Stopa. Kraków: Wydawnictwo Homo Dei, 2013.
- Bań, Tomasz. „Paschalny charakter kultu Najświętszego Serca Pana Jezusa.” W *Serce Jezusa w misterium Kościoła. 250 lat kultu Serca Pana Jezusa w Polsce*, redakcja Waldemar Pałęcki, Zbigniew Głowacki, 89–101. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2016.
- Baumstark, Anton. *Liturgie comparée* Chevetogne; Paris: Éditions de Chevetogne, 1953.
- Bergamini, Augusto. *Chrystus świętem Kościoła. Rok liturgiczny. Historia, celebrowanie, teologia, duchowość, duszpasterstwo*. Tłumaczenie Katarzyna Kubis. Kraków: Wydawnictwo OO. Franciszkanów „Bratni Zew”, 2004.
- Botte, Bernard. „Le cycle liturgique et l'économie du salut.” *La Maison Dieu* 30 (1952): 63–78.
- Brzeziński, Daniel. „Chrystus wczoraj i dziś, i na wieki”. *Anamnetyczny wymiar roku liturgicznego*. Toruń: Toruńskie Wydawnictwo Diecezjalne; Pelplin: Wydawnictwo „Bernardinum”, 2015.

⁴⁰ Por. Bogusław Nadolski, *Liturgika*. T. 2, *Liturgia i czas* (Poznań: Pallottinum, 1991), 15–16.

⁴¹ Por. Brzeziński, „Chrystus wczoraj i dziś, i na wieki”, 310–315.

- Jungmann, Josef Andreas. „Das kirchliche Fest nach Idee und Grenze.” W *Verkündigung und Glaube*, herausgegeben von Theodor Filthaut und Joseph Andreas Jungmann, 164–184. Freiburg im Breisgau: Verlag Herder, 1958.
- Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów. *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii. Zasady i wskazania*. Tłumaczył Józef Sroka. Poznań: Pallottinum, 2003.
- „Konstytucja o Liturgii Świętej *Sacrosanctum Concilium*.” W *Sobór Watykański II, Konstytucje. Deklaracje. Dekrety*. Tekst polski, nowe tłumaczenie, 48–78. Poznań: Pallottinum, 2002.
- Kowalska, Faustyna. *Dzienniczek. Miłosierdzie Boże w duszy mojej*. Warszawa: Wydawnictwo Księży Marianów, 1995.
- Kulbacki, Piotr. „Kult Najświętszego Serca Jezusa w pobożności ludowej i liturgii.” W *Serce Jezusa w misterium Kościoła. 250 lat kultu Serca Pana Jezusa w Polsce*, redakcja Waldemar Pałęcki, Zbigniew Głowacki, 137–147. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2016.
- Kunzler, Michael. *Liturgia Kościoła*. Tłumaczył Lucjan Balter. Poznań: Pallottinum, 1999.
- Maggiani, Silvano. „Festa/feste.” W *Nuovo Dizionario di Liturgia*, a cura di Domenico Sartore e Achille Maria Triacca, 555–581. Cinisello Balsamo: Edizioni Paoline, 1990.
- Matczak, Bartłomiej. „Znaczenie objawień i pobożnych ćwiczeń ludu chrześcijańskiego w rozwoju kultu Serca Jezusa.” W *Serce Jezusa w misterium Kościoła. 250 lat kultu Serca Pana Jezusa w Polsce*, redakcja Waldemar Pałęcki, Zbigniew Głowacki, 103–114. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2016.
- Mocydlarz, Włodzimierz. „Od *Miserebitur* do *Cogitationes*. Aspekty liturgiczne oraz teologiczno-pastoralne idee Mszy o Najświętszym Sercu Jezusa.” W *Serce Jezusa w misterium Kościoła. 250 lat kultu Serca Pana Jezusa w Polsce*, redakcja Waldemar Pałęcki, Zbigniew Głowacki, 33–61. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2016.
- Mszał Rzymski dla diecezji polskich*. Poznań: Pallottinum, 1986.
- Nadolski, Bogusław. *Leksykon liturgii*. Poznań: Pallottinum, 2006.
- Nadolski, Bogusław. *Liturgika. T. 2, Liturgia i czas*. Poznań: Pallottinum, 1991.
- Rosso, Stefano. *Il segno del tempo nella liturgia. Anno liturgico e liturgia delle ore*. Leumann: Elledici, 2004.
- Soravito, Lucio. „Il senso cristiano della festa.” *Credere oggi* 56, no. 2 (1990): 73–86.
- Superson, Jarosław A. *Historia uroczystości Jezusa Chrystusa Króla Wszechświata*. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2005.
- Superson, Jarosław A. „Uroczystość Najświętszego Serca Pana Jezusa.” *Liturgia Sacra* 14, no. 1 (2008): 53–67.
- Świerzawski, Waclaw. *Mysterium Christi. Chrystus obecny w liturgii i życie chrześcijańskie*. Kraków: WAM, Wydawnictwo Apostolstwo Modlitwy, 1975.
- Zaleski, Wincenty. *Rok kościelny. Święta Pańskie, Matki Bożej, Apostołów, Świętych i Błogosławionych Polskich oraz dni okolicznościowe. T. 2*. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie, 1993.